

Kommentti Lapolle ja Riskulle työkyvyttömyyseläkkeisiin menetetystä palkkasummasta ja työpanoksesta

Antti J. Tanskanen

Työkyvyttömyyseläkkeelle joutuminen aiheuttaa julkiselle taloudelle merkittävää tulojen menetystä ja menojen kasvua. Artikkelissa ”Työkyvyttömyyseläkkeiden kustannus” Lappo ja Risku (2023) arvioivat työeläkelakien mukaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle joutumisen aiheuttavan 2,5 mrd euron palkkasumman menetyksen vuodessa. Käyttämällä elinkaarimallia saan samaa suuruusluokkaa olevan arvion menetetystä palkkasummasta, noin 3,1 mrd euroa vuodessa. Menetettyä palkkasummaa suurempi työkyvyttömyyseläkkeistä aiheutuva menetys on menetetyt työpanoksen arvo. Toimialakobtaisesti arvioitujen menetettyjen palkkasummien perusteella voi arvioida, että työeläkelakien mukaiset työkyvyttömyyseläkkeet aiheuttavat noin 5,2 mrd euron työpanoksen menetyksen vuodessa, joka on selvästi korkeampi kuin Lapon ja Riskun esittämä arvio 3,0 mrd euroa vuodessa.

Työkyvyttömyyden aiheuttama eläkkeelle joutuminen aiheuttaa kansantaloudelle ja julkiselle taloudelle merkittävää tulojen menetystä ja menojen kasvua. Tutkimuksessaan ”Työkyvyttömyyseläkkeiden kustannus” Lappo ja Risku (2023) arvioivat työeläkelakien mukaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle joutumisesta aiheutuvaan työpanoksen ja palkkasumman menetystä.

Lappo ja Risku (2023) esittävät yksilöaineistoon perustuvan arvion työkyvyttömyyseläkkeiden vuoksi menetetystä palkkasummasta. Lappo ja Risku arvioivat menetykseksi 2021 ta-

ssossa 2,5 mrd euroa vuodessa, joka oli koko työtulosummasta 2,6 prosenttia. Ainoa aiemmin julkaistu arvio (Rissanen ja Kaseva 2014) oli merkittävästi suurempi: vuoden 2014 menetetty palkkasumma olisi 6,5 mrd euroa eli noin 8 prosenttia työtulosummasta. Muita julkaistuja arvioita työkyvyttömyyden vuoksi menetetystä palkkasummasta tai työpanoksesta ei ole tiedossa. Menetelmällisesti Lappo ja Risku tuottavat julkaistuista uskottavimman arvion.

Kommentissani esitän kahden aiemman arvion (Lappo ja Risku 2023, Rissanen ja Kaseva

2014) lisäksi elinkaarimallilla (Tanskanen ja Kotamäki 2021) arvioitun työkyvyttömyyseläkkeiden aiheuttaman palkkasumman menetyksen, joka vastaa melko hyvin Lapon ja Riskun esittämän arvion suuruusluokkaa. Arvioin myös menetetyt työpanoksen arvoa Kansantalouden tilinpidon (Tilastokeskus 2023) avulla.

1. Elinkaarimallilla arvioitu menetetty palkkasumma

Työkyvyttömyyseläkkeiden vuoksi menetettyä palkkasummaa voi arvioida paitsi palkkatilastojen avulla myös elinkaarimallilla. Elinkaarimalli (Lassila, Valkonen ja Määttänen 2017, Tanskanen 2020, Tanskanen ja Kotamäki 2021) kuvaa yksilön tekemiä valintoja työnteon ja työttömyyden välillä taloudellisten kannusteiden ohjaamana elinkaaren aikana. Tanskanen ja Kotamäen (2021) elinkaarimallissa verotus, sosiaaliturva ja palkkatarjoukset on mallinnettu erilaisille työurille ja koulutustasoille. Elinkaarimallissa on huomioitu myös sairauspoissaolot, työkyvyttömyys ja jaksot työvoiman ulkopuolella. Tässä esitetyissä laskelmissa käytetään Tanskanen ja Kotamäen (2021) elinkaarimallin päivitettyä versiota 7, jossa on huomioitu myös erikokoiset kotitaloudet ja parisuhdedynamiikka. Työkyvyttömyyseläkkeistä elinkaarimallissa on huomioitu vain täysi työkyvyttömyyseläke, ei osa-aikaista työkyvyttömyyseläkettä.

Elinkaarimallissa yksilön palkka kehittyi stokastisesti vastaten koko simuloidussa populaatiossa keskimäärin havaittuja palkkoja. Palkkattomat poissaolot työstä leikkaavat seuraavien työtarjousten palkkatasoa, mikä aiheuttaa eroja yksilöille maksetuissa palkoissa ja myös yksilöiden tekemissä valinnoissa. Toinen elinkaarimallissa huomioitu menetettyyn palkka-

summaan vaikuttava mekanismi on suorittavissa ammateissa työskentelevien korkeampi työkyvyttömyysalkavuus. Nämä tekijät aiheuttavat valikoitumista työkyvyttömyyseläkesiirtymissä, jotka painottuvat matalampia palkkatuloja saaviin henkilöihin.

Arvioimalla tilastoista työkyvyttömyyseläkettä edeltävien viiden vuoden aikana ansaittua palkkaa Lappo ja Risku saavat arvioksi työkyvyttömyyseläkkeisiin menetetystä palkkasummasta 2,5 mrd euroa vuodessa. Elinkaarimallilla vastaavalla tavalla arvioiden työeläkkeiden työkyvyttömyyseläkkeisiin menetetty palkkasumma on 3,38 miljardia euroa vuodessa 2021 tasossa. Tämä on melko hyvin linjassa Lapon ja Riskun arvion kanssa, erityisesti ottaen huomioon sen, että elinkaarimallissa ei ole kuvattu osatyökyvyttömyyseläkkeitä lainkaan. Jos suoraan arvioi Lapon ja Riskun käyttämän havaintoaineiston perusteella, että 19 prosenttia työkyvyttömyyseläkkeistä on osatyökyvyttömyyseläkkeitä ja että palkanmenetys osatyökyvyttömyyseläkkeissä on keskimäärin 60 prosenttia työkyvyttömyyseläkettä edeltävästi palkasta, putoaa elinkaarimallin arvio 3,13 mrd euroon vuodessa. Tämä on vertailukelpoinen Lapon ja Riskun arvion, 2,5 mrd euroa vuodessa, kanssa.

Käyttämässäni elinkaarimallissa voi arvioida menetettyä palkkasummaa myös toisella tavalla: jokaiselle simuloidulle henkilölle tehdään arvio siitä, millaista palkkaa henkilö saisi, jos hän siirtyisi kokoaikatyöhön. Tässä arvioissa huomioidaan työuran keskeytysten vaikutus palkkatarjouksissa. Näin saadaan arvioksi työkyvyttömyyseläkkeiden vuoksi menetetystä palkkasummasta 3,32 mrd vuodessa, mitä on korjattu huomioimalla osatyökyvyttömyyseläkkeet. Ero pienempään 3,13 mrd euron vuosisummaan tulee osin työnteon kannusteiden vai-

kutuksesta: kaikki eivät valitse työntekoa omalta kohdaltaan kannattavana. Toisin sanoen mallin mukaan työkyvyttömyyseläkeläisten työntekopotentiaali on noin 6 prosenttia korkeampi kuin heidän ennen työkyvyttömyyttä oleva työntekonsa. Ero on melko pieni.

Elinkaarimalli antaa suurempia arvioita menetetyle palkkasummalle kuin Lappo ja Risku (2023). Tämä johtuu siitä, että työkyvyttömyyseläkkeelle päätyneiden henkilöiden työkyvyttömyyttä edeltävä palkkataso on todellisuudessa alemmaa kuin elinkaarimallissa. Elinkaarimalli ei ainakaan vielä pysty huomioimaan tätä valikoitumista täysimääräisesti.

2. Menetetyn työpanoksen arvo

Työpanoksen arvo kuvaa sitä arvonlisäystä, jonka henkilön työ tuottaa. Koska yritykset pyrkivät tuottamaan voittoa, ei niiden kannata palkata henkilöitä, joista aiheutuvat kustannukset ylittävät henkilön työpanoksen tuottaman arvon. Tämä tarkoittaa, että alaraja työn taloudelliselle arvolle on henkilön palkka lisätynä työn sivukustannuksilla. Lappo ja Risku (2023) sekä Rissanen ja Kaseva (2014) arvioivat menetetyn työpanoksen arvoa tällä alarajamenetelmällä.

Toinen tapa arvioida työpanoksen arvoa on hyödyntää Kansantalouden tilinpitoa (Tilastokeskus 2023), jossa esitetään toimialakohtaisesti sekä bruttoarvonlisäys että maksetut palkat ja palkkiot. Bruttoarvonlisäys tarkoittaa tuotantoon osallistuvan yksikön synnyttämää arvoa. Se lasketaan markkinatuotannossa vähentämällä yksikön tuotoksesta tuotannossa käyetyt välituotteet (tavarat ja palvelut) ja markkinatommassa tuotannossa laskemalla yhteen palkan saajakorvaukset, kiinteän pääoman kuluminen ja mahdolliset tuotannon ja tuonnin verot

(Tilastokeskus 2023). Palkat ja palkkiot sisältävät työntekijälle maksetut korvaukset ilman työnantajan maksamia työn sivukuluja.

Työpanoksen arvoksi voi tulkita Kansantalouden tilipidossa (Tilastokeskus 2023) bruttoarvonlisäyksen työntekijää kohden. Tällöin työkyvyttömyyseläkkeisiin menetetystä palkkasummasta saa laskettua menetetyn työpanoksen arvon kertomalla menetetyn palkkasumman bruttoarvonlisän ja palkkojen & palkkioiden suhteella. Näin laskien menetetyn työpanoksen arvo kertoo arvion siitä, kuinka paljon suurempi kansantalouden olisi, jos työkyvyttömyyseläkeläiset olisivat jatkaneet omassa työssään.

Erilaisilla työn ja pääoman yhdistelmillä työ tuottaa erilaisia tulemia, joita toimialakohtaiset kertoimet heijastelevat. Keskimäärin kerroin on 2,04, mutta tarkemman arvion menetetystä työpanoksesta saa huomioimalla kertoimen toimialoittain. Eri toimialoilla kertoimen arvo vaihtelee välillä 1,2–5,4. Rahoitus- ja vakuutuslalle sekä julkiselle sektorille on tässä käytetty kertoimen mediaaniarvoa 1,6. Korkeimmat kertoimet ovat sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta sekä kiinteistöalan toiminnassa. Matalimmat kertoimet ovat terveys- ja sosiaalipalveluissa, hallinto- ja tukipalveluissa sekä majoitus- ja ravitsemustoiminnassa. Kertoimia laskettaessa on käytetty Kansantalouden tilinpidon yrityssektoriaineistoa, koska sitä voi pitää koko kansantalouden lukuja luotettavampina.

Laskemalla toimialoittain saadaan menetetyn työpanoksen arvoksi 5,2 mrd euroa vuodessa perustuen Lapon ja Riskun toimialakohtaisesti arvioituihin menettyihin palkkasumiin. Summa kuvaa sitä, kuinka paljon suurempi bruttoarvonlisä olisi, jos työkyvyttömiksi joutuneet henkilöt tekisivät töitä omalla alallaan sen tavanomaisella tuottavuudella ja työkyvyttömyyttä edeltäneellä palkkatasolla. Laskel-

massa ei ole huomioitu mm. suurempaa pääoman tarvetta, joka syntyisi, kun kansantalouden koko kasvaisi suuremmaksi saatavilla olevan työvoiman määrän kasvaessa.

Menetetyn työpanoksen arvoksi Lappo ja Risku (2023) esittävät 3 mrd euroa vuodessa. Rissanen ja Kaseva (2014) arvioivat menetetyn työpanoksen arvoksi 8 mrd euroa vuodessa. Tässä artikkelissa on arvioitu, että työeläkeläkiin mukaisiin työkyvyttömyyseläkkeisiin menetetään työpanosta noin 5,2 mrd euron arvosta vuodessa. Ero johtuu siitä, että Risku ja Lappo (2023) huomioivat palkan lisäksi vain työn sivukulut, kun taas tässä esitetystä laskelmasta on huomioitu eri toimialojen keskimääräinen työn tuottavuus suhteessa maksettuihin palkkoihin.

Työkyvyttömyyseläkkeisiin menetetty palkkasumma ja työpanoksen arvo ovat relevantteja myös arvioitaessa eri politiikkakeinojen vaikutuksia. Lapon ja Riskun tutkimus kertoo työkyvyttömiä työllistämiseen pyrkivien toimenpiteiden maksimaalisesta palkkasummapotentiaalista. Itse toimenpiteiden vaikutusarvioiden tekeminen onkin sitten eri tutkimuksen aihe.

Vaikka työkyvyttömyysalkavuus on pitkällä aikavälillä laskenut merkittävästi (Laaksonen 2020), on suuri osa työkyvyttömyyseläkkeistä edelleen sellaisia, että niiden syitä ei voida jatkossakaan kokonaan poistaa. Tämä tarkoittaa, että menetetyistä työpanoksesta ja menetetystä palkkasummasta on mahdollista saada takaisin erilaisilla työkykyä edistävillä toimenpiteillä tai työnteon kannusteiden parantamisella vain osa. Tästä huolimatta työkykyä ja sen ylläpitoa on syytä jatkossakin edistää sekä työnteon kannustaa, koska työkyvyttömyyseläkkeelle joutumisen estäminen paitsi parantaa ihmisen omaa asemaa myös vahvistaa eläkejärjestelmän ja julkista talouden rahoitusasemaa. □

Kirjallisuus

- Laaksonen, M. (2020), *Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen: trendit, tilannekuva, tulevaisuus*, Eläketurvakeskuksen raportteja 7/2020.
- Lappo, S. ja Risku, I. (2023), ”Työkyvyttömyyseläkkeiden kustannus”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 119: 134–146.
- Lassila, J., Määttä, N., ja Valkonen, T. (2015), *Työeläkeuudistus 2017: vaikutukset työurien, tulonjakoon ja julkisen talouden kestävyYTEEN*, Valtioneuvosto.
- Rissanen, K. ja Kaseva, E. (2014), ”Menetetyn työpanoksen kustannus”, [https://stm.fi/documents/1271139/1332445/Menetetyn+ty%C3%B6panoksen+kustannus+2+\(2\)+\(2\).pdf](https://stm.fi/documents/1271139/1332445/Menetetyn+ty%C3%B6panoksen+kustannus+2+(2)+(2).pdf) (viitattu 8.8.2023).
- Tanskanen, A.J. (2020), ”Työllisyysvaikutuksien arviointia tekoälyllä: Unelmoivatko robotit ansiosidonnaisesta sosiaaliturvasta?”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 116: 292–321.
- Tanskanen, A.J., ja Kotamäki, M. (2021), ”Lafferin käyrä heterogeenisessä populaatiossa – ja miksi verolajilla on väliä”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 117: 383–406.
- Tilastokeskus (2023), Kansantalouden tilinpito, Tulot ja tuotanto sektoreittain ja toimialoittain, vuosittain, 1975–2022*, https://pxdata.stat.fi:443/PxWeb/api/v1/fi/StatFin/vtp/statfin_vtp_pxt_123h.px (viitattu: 3.8.2023).